

İlyas TEKİN*

GİRİŞ:

Hicrî-kamerî aylardan **Zilhicce** ayına girmiş bulunuyoruz. Bu ayın ilk 10 günü çok kıymetli ve mübarektir; 9. günü **Arefe**, 10. günü de bayramdır. Kurban önemli bir ibadettir. Tarihi çok eskilere, ta **Âdem** (as)’a dayanır. Geçen yıl yine bu sütunlarda bu günler ve Kurbanla ilgili bir yazı yazmıştık.¹ Ancak önemli olduğu için ve yeni durumlara göre kurbanın farklı yönlerinden bahs edeceğiz.

1- Bu günlerde fazladan oruç tutmak:

Bu on günde (nafile/fazladan) oruç tutmak çok sevaptır. **İbni Abbas** (ra)’dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

“Başka günlerin hiç birinde Zilhicce’nin ilk 10 gününde yapılacak salih amelden, Allah katında daha sevimli hiçbir amel yoktur.”²

Hususiyle **Arefe** günü orucu için sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

“Arefe gününün orucu (kul hakkı hariç) geçmiş ve gelecek bir yılın (yani iki yılın) günahlarına kefarettir.”³ Bu özellik, sadece **Arefe** gününe mahsustur.

2- Kurban ibadeti:

a) Kur’an-ı Kerim’de kurban:

Bu günlerde şer’an zengin sayılan Müslümanlara **farz** ve **vacip** olan önemli ve faziletli iki ibadet vardır. Biri hac, diğeri ise kurbandır. (Hac konusunu ayrı bir yazıda değerlendirmek gerekir.)

Yakınlık manasında Arapça bir kelime olan kurban, insanı Allah Teâlâ’ya yaklaştıran çok önemli bir ibadettir. Kurban, tam da bu isimle, Kur’an-ı Kerim’de 3 yerde geçiyor.

Birincisi: “Onlara, Âdem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat.

Hani ikisi birer kurban takdim etmişlerdi de, birisinden kabul edilmiş, diğersinden kabul edilmemişti.”⁴ Devamında 7 âyeti kerime daha konu ile ilgili devam ediyor.⁵

Âdem (as)’ın iki oğlu **Hâbil** ile **Kâbil**’den bahs ediliyor. **Hâbil**’in kurbanı kabul edildi, **Kâbil**’inki ise kabul edilmedi. Bundan dolayı kıskançlık yüzünden **Kâbil**, **Hâbil**’i öldürdü. Hadise uzun, detayına girmiyoruz.

İkincisi: İsrailoğulları’nın herhangi bir peygamberden mucize olarak istedikleri ve (gökten inen) ateşin yakacağı bir kurbandan bahs edilir.⁶

Üçüncüsü: Müşriklerin Allah (cc)’a ortak koştukları tanrıları **“yakınlık vasıtası”** kılımları anlamında kullanılır.⁷ Ayrıca hac ibadeti esnasında kesilecek kurbanlardan bahs edilir.⁸

b) Kurban, çok büyük bir fedakârlık ve teslimiyettir:

İbrahim (as)’ın oğlu **İsmail** (as)’i kurban kesmesi, Sâffat (37) süresinin 99-111. âyeti kerimelerinde anlatılmaktadır.

Bununla ilgili yorum yapan birileri: **“Allah’ın böyle bir emri yok, bu sade bir rüyadır; Allah verdiği emirden dönmez, o emri alan peygamber de kimseye danışmaz...”** dedikten sonra: **“inkâr da etmiyorum.”** diyerek kendine göre tevîl etmeye ve hafife almaya çalışmaktadır. Unvanlı ilahiyatçı olunca şüpheye düşenler olabilir. Zaten sıkıntı burada!

Bu âyeti kerimelerde **İbrahim** (as) önce. **“Rabbim, bana salihlerden bir evlat ver.”** diye dua etmişti.⁹ Allah Teâlâ buyuruyor ki: **“İşte biz onu hilm (güzel ahlak) sahibi bir evlat ile müjdeledik.”**¹⁰

* E. Üsküdar Milli Eğitim Md.

ilyastekin3453@gmail.com

info@turkaydergi.com

Takip eden âyeti kerimede konuyu oğlu **İsmail** (as)’a açan **İbrahim** (as): “**Ev yavrucuğum, uykuda (rüyada) seni boğazladığımı görüyorum; bak bakalım, bir düşün, ne dersin dedi. O da: Babacığım emr olunduğün şeyi yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulursun dedi.**”¹¹ Burada: “**Menâm**” (uyku) kelimesi kullanılıyor. 105. âyeti kerimede ise “**rü’yâ**” kelimesi aynen geçiyor. Bu da onu açıklıyor. Dikkat edilirse burada oğlu **İsmail** (as): “**emr olunduğün şeyi yap.**” diyor. Demek ki, Allah Teâlâ emretmiş, zaten başkasının olması mümkün değil.

c) Rüya ve **İbrahim** (as)’in rüyası:

Evladın isminden bahsedilmiyor. Ama müfessirlerin beyanına ve tarihe göre **İsmail** (as)’dir. Zira olay göçten hemen sonra olmuştur. Ki o zaman **İsmail** (as) vardı, 7-13 yaşlarındaydı.¹² Çünkü olay **Mekke-i Mükerreme**’de geçmiştir, oraya gelen **İsmail** (as)’dir. Rüyasında kendisine: “**Allah sana oğlunu boğazlamayı emrediyor.**” denildiğini duymuş ve: “**adağımı yerine getir, oğlunu kurban kes.**” diye rüya görmüştü. Çünkü bir oğlu olursa onu bile Allah (cc) için kurban edeceğini nezretmiş (adamış)’ti.¹³

Ancak gördüğü rüyanın “**Rahmanî mi, şeytanî mi**” olduğunda şüphe ettiği için, bu ayın 8. gününe “**Terviye günü**” denir. Ama 100 koyun kurban kesmiş. 9. gece yine aynı rüyayı görmüş, Rahmanî olduğunu anlamış ve 100 deve kurban kesmiş. Bu sebeple bu güne “**bildi-anladı**” manasına gelen **Arefe** ismi verilmiştir. Üçüncü defa ve 10. gece de aynı rüyayı görünce oğlunu kesmeye karar vermiş. Bugüne de Kurban günü/ Kurban bayramı denir.¹⁴ Kelimenin aslı bu olduğu için bu şekilde kullanıyoruz. **Arefe** de sadece bugüne mahsustur, dinî bakımdan başka **Arefe** günü yoktur. Bu sebeple sevgili peygamberimiz:

“**Kurban kesiniz. Çünkü kurban, babanız İbrahim** (as)’in sünnetidir.” buyurmuştur.¹⁵

Peygamberlerin rüyası, sıradan insanların rüyasına benzemez, onların rüyası sadıktır ve vahî sayılır.¹⁶ Sadık rüya, vahyin 8 mertebesinde birincisidir.¹⁷ **İsmail Hakkı Bursevî** hazretlerinin tabiriyle: “**Çünkü peygamberlerin kalpleri hiçbir zaman uyumaz!**”¹⁸

Nitekim sevgili Peygamberimiz de, Hz. **Âişe** (ra) vâlidemizin: “**Vitir namazını kılmadan mı uyuyorsun?**” sorusuna:

“**Gözlerim uyusa da kalbim uyumaz.**” şeklinde cevap vermiştir.¹⁹

Peygamberimizin ve peygamberlerin gözleri uyusa da kalpleri uyumaz, kalpleriyle vahî alırlar. Çünkü bugünkü tabirle söylersek, onların telefonları kalpleridir ve her zaman açıktır. Allah (cc) emretmese bir peygamber oğlunu keser mi? Bunları iddia ederken sonunun nereye varacağını düşünemiyorlar mı? Sonu katle (insan öldürmeye) varır. Bir peygamber böyle bir şey yapar mı? **İsmail** (as) da sonra peygamber oldu. Allah (cc)’ın emri olmasaydı ikisi de bu işe rıza göstermezdi. Zira peygamberlerde bulunması gereken sıfatlardan birisi “**İsmet**”tir. Yani masumdurlar, günah işlemezler. Dolayısıyla kurbana rüya deyip hafife almak, “**böyle bir emir yoktur**” demek, sonra da “**inkâr etmiyorum**” diyerek tevil etmek, çok sakat bir anlayıştır!

d) Büyük bir fidiye ve büyük imtihan:

“**Biz oğluna bedel olarak ona büyük bir kurbanı (fidiye) verdik.**”²⁰ âyeti kerimesindeki **Cebraîl** (as)’in cennetten getirdiği: “**büyük kurbanlık fidiye**”, hem **İsmail** (as) ve hem de Peygamberimizin fidyedir ve onun için büyüktür.²¹ Zira Peygamberimiz, onun neslinden intikal ederek dünyayı şerefli direcekti. Allah Teâlâ onun teşrifini ezelde öyle takdir etmişti. Öyle de oldu. Bu bakımdan onun kurban kesilmesi mümkün değildi. Esasen **Âdem** (as)’dan itibaren bütün dinlerde var olan kurban²² ibadetinde, en üstün varlık olan insanın kurban edilmesi yoktu. Böylece insanın kurban kesilmesine ebediyen son verilmiş oldu.

Bu kadar önemli bir konuyu **İbrahim** (as)’in oğluyla istişare etmesinden daha doğal ne olabilir? Bu durum, istişarenin önemine işaret eden çok güzel bir örnektir. Babanın oğluyla istişare etmesi takdir edilecek bir davranıştır. Sevgili peygamberimiz de pek çok konuda ashabıyla istişare etmiştir. Bu olayın, her ikisi için de: “**açık bir imtihan**” olduğu,²³ bizzat Allah (cc) tarafından tasdik ediliyor ve bütün insanlığa ibret olsun diye anlatılıyor.

Elbette ki ikisi de Allah (cc)'ın emrine teslim olunca imtihan başarıyla tamamlanıyor ve sonuç ortaya çıkıyor.

e) Teşrik Tekbirleri:

Şöyle açıklanıyor: “İkisi de teslim olup onu yanı üzere yatırınca: Ey İbrahim, rüyana sadık kaldın, onu gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu gerçekten çok açık bir imtihandır, diye seslendik. Biz oğluna bedel olarak büyük bir kurban verdik.”²⁴

Burada “yanı üzere yatırınca” tabiri her şeyi açıklıyor. Yani iş ciddi. Fakat burada hedef zaten onun kesilmesi değildi. Onların fedakârlık ve teslimiyetleri örnek olarak vurgulanıyor. Teşrik günlerinde getirilen **Teşrik** tekbirleri de oğlunu kurban kesmek isteyen **İbrahim** (as)'la buna razı olan oğlu **İsmail** (as) ve bir kurbanla gelen **Cebrail** (as)'a aittir. İlk iki tekbir **Cebrail** (as)'a, ikinci cümle **İbrahim** (as)'a ve üçüncü cümle de **İsmail** (as)'a aittir.²⁵ Hacda sembolik olarak şeytan taşlamak da bu hadiseden kalmıştır.

İşte bu hatırayı yâd etmek maksadıyla **Arefe** günü sabah namazında başlayıp **Kurban** bayramının 4. gününün ikindi namazına kadar (ikindi dâhil) her farz namazın sonunda **Teşrik** tekbirlerinin okunması, erkek-kadın, mukim-misafir, ister cemaatle kılınsın, isterse tek başına, her Müslümana vaciptir. 23 vakit eder. Unutulduğu zaman, bu vakitler içinde ve farz namazdan sonra kaza edilebilir. Yahut bu vakitler içinde kaza edilen bu 23 vakit namazdan her hangi birinin tekbiri de kaza edilebilir. Ama bu vakitler çıktıktan sonra artık kazası da yoktur.²⁶

Kurban olarak kesilen hayvana: “**udhiye**”; kurban kesmeye “**Tadhiye**” denir. Tadhiyenin sıfatı vücutdur, yani şartlarına haiz olanlara kurban kesmek vacip olur. Çünkü hadisi şerifte:

“**Hali vakti yerinde olup da kurban kesmeyen bizim namazgâhımıza yaklaşmasın.**”²⁷ buyurulmuştur. Ki böyle ağır bir ifade, ancak vacibin terkine uygun düşer; vacipten başka bir hükme uygun düşmez.²⁸ Vacip olan kurbanın kesilmesidir; eğer kesilmeyecekse, kurbanın diri olarak tasadduk edilmesi yahut yerine para ve gıda

dağıtılması, namaz kılınıp oruç tutulması ile vacip yerine getirilmiş olmaz.²⁹

f) Kurban kesmenin delilleri:

Kurban kesmek, hicretin ikinci yılında meşru' kılınmıştır. Meşruiyeti, Kitap, sünnet ve icma' ile sabittir.³⁰

Kurban kesmenin Kur'an-ı Kerimden delili, **Kevser** sûresidir. Bu sûrede Cenâb-ı Hak, Resûlullah Efendimize hitaben: “**Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.**”³¹ buyurmaktadır. **Hanefî** fıkıh âlimleri, bu âyeti kerimeden, kurban kesmenin vacip olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Sübûtu kat'î olmakla birlikte delaleti zannî olduğu için vacip olduğuna hükmetmişlerdir. Kurban kesmeyi emreden başka hadis-i şerifler de vardır.³²

“**Ey insanlar, her sene her ev halkına kurban kesmek vaciptir.**”³³ Sevgili Peygamberimizin, kurbanın meşru kılınmasından itibaren vefat edinceye kadar her yıl kurban kestiği ve bunu hiç terk etmediği bilinmektedir.³⁴

Kurbanın vacip olmasının şartları şunlardır: **İslam, hürriyet, ikamet ve sahibini şer'an zengin saydıracak servettir.** Müslüman olmayana, hür olmayana, mukim olmayana (misafire, kolaylık için) ve zengin sayılmayan fakire vacip değildir.³⁵ Ama misafir olan, isterse kesebilir, sevabından istifade eder.

g) Zenginliğin ölçüsü Nisap:

Zenginliğin ölçüsü sayılan **nisap** miktarı, Peygamberimiz tarafından belirlenen ve o tarihten itibaren uygulana gelen, borçtan ve aslı ihtiyaçlardan fazla olarak 200 dirhem gümüş, 20 miskal altın; zekâta koyunda 40, sığır-mandada 30 ve deve 5'tir. Bu konuda hadisi şerifler vardır.³⁶ Bunların her birerinin zekâtı kendine göre, ama mal/paranın nisabı altın ve gümüşe göredir. Altın ve gümüş nisabından birine denk paraya sahip olanlar zengin sayılır. O zaman onlara:

- 1-Fıtır sadakası (vermek) vacip olur,**
- 2-Kurban kesmek vacip olur,**
- 3-Yakınlarının nafakası vacip olur,**

4-Sadaka alması haram olur.³⁷ Hadisi şerifte: “Zengine zekât (almak) helal olmaz.”³⁸ buyurulmuştur.

5-Zekât vermek farz olur. Bir farkla ki, diğerlerinde bir sene geçmesi şart değil; fakat zekâtın farz olması için bir kamerî yılın (354 gün) geçmesi gerekir.³⁹ Ancak önceden de verilebilir.⁴⁰ Çünkü fakirin ihtiyacı, acil işlerdendir.

İslâm âlimleri, zekâtın ülkelerin örfî dirhemleri üzerinden verilebileceğine hükmetmişlerdir.⁴¹ Osmanlı İmparatorluğu uygulamasında 20 miskal altın 96 grama; 200 dirhem gümüş de 640 grama denk kabul edilmişti.⁴² Diyanet’in önceki kitaplarında 20 miskal altın 80,18 gram olarak belirlenmişti.⁴³ Ancak yine Diyanet’in (daha sonra) çıkardığı İlmihal kitaplarında ve İslâm Ansiklopedisinde 20 miskal altın 85 gram; 200 dirhem gümüş ise, 595 gram olarak hesaplanmıştır.⁴⁴

h) Gümüş nisabı ve havaici asliye:

Bu ikisi uzun zaman birbirine denk olarak devam etmiştir. Ancak günümüzde arada epeyce (yaklaşık 10 kat) fark olduğu için aşırı derecede değer kaybettiği sebebiyle gümüşün ölçü olma niteliğini yitirdiği bazıları tarafından iddia edilmektedir. Diyanet de buna yaklaşmaktadır. **Din İşleri Yüksek Kurulu fetvasında: “zekât ve kurban gibi ibadetlerin sorumluluğunu belirlerken altının ölçü alınması daha uygundur.”**⁴⁵ denilmekte ve **Diyanet**’in diğer kitaplarında altın nisabının ölçü alındığı görülmektedir.⁴⁶ Bu takdirde gümüş nisabına göre zekât/fitre vermesi gereken kişiler, zekât/fitre alacak duruma gelir! **Diyanet**’in itibarını mutlaka korumamız gerekir. Ancak bunun için en büyük görev kendilerine düşmektedir. Bu çok önemlidir.

Asıl konumuz bu değildir ve elbette ki burada konusunda uzman ve saygın kişiler vardır. Ancak bu hususun çok daha dikkatle incelenmesi gerekir. Zira ikisi de ölçüdür; peygamberimiz parada gümüşü ve altını nisap ölçüsü olarak göstermiştir. Demek ki bir hikmeti vardır. Onun ölçü gösterdiğini ölçü olmaktan çıkarmak, öyle kolay bir iş olmasa gerek!

Yıllar sonra tersi olursa, ne olacak, tekrar mı değiştirecekler? 8,5 asır önce **İstanbul**’un fethini müjdeleyen peygamberimiz, (hâşâ) zamanla gümüşün değer kaybedeceğini bilememiş, öyle mi? Zekât, fitre ve kurban, sahiplerinin gönüllerini ve mallarını (manen) temizleyip korur. Bununla birlikte asıl olan fakirlerin ihtiyacını karşılamak, onları sevindirmektir. Fakihler, temel bir kural olarak, altın ve gümüş nisaplarında hangisi fakirin lehine ise, onun esas alınmasının daha uygun olacağını belirtmişlerdir.⁴⁷

Altın nisabı ölçü alındığı zaman, gümüşe göre nisaba malik olup zekât, fitre vermeyen ve kurban kesmeyen, farz ve vacibi terk etmiş olur; burada sorumluluk ve vebal vardır. Yani buna uyanların günahından sebep olanlara da yüklenir. Arkasından başka şeyler de gelebilir! Hâlbuki gümüş nisabına göre gereğini yapanların kaybedeceği hiçbir şey yoktur. Mesela diyelim ki, bugün için, gümüşte nisap 8 bin, altında ise 80 bin lira ise; asıl ihtiyaçlarından fazla olarak 8 bin lirası olan fitre verse, kurban kesse; bir sene sonra yine fazladan bu kadar parası varsa, 200 lira zekât verse, bir kaybı olmaz; aksine görevini yapar ve sevabından istifade eder. İlla da fazladan 80 bin lira olmasını beklemeye gerek yoktur. Veren el, her zaman alan elden üstündür. Muhtevası geniş olan: “**Havâici asliye**” yani asıl ihtiyaç maddeleri (dengeli beslenme, güvenlik, sağlık, barınma, eğitim, meslekî faaliyet, ulaşım, iletişim; ev, at/araba, nafaka, yazlık-kışık elbise, sanat aletleri, ev eşyası, kitaplar gibi), günün şartlarına göre düşünülebilir. Zaten öyle.⁴⁸

Nitekim temel kaynaklar, zekât, sadaka-ı fıtır ve kurbanda gümüşün daha önemli bir ölçü olduğunu beyan etmektedir. **Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrîdi Sarih** ve bazı kitaplardan bazı cümleler aktarmakta fayda vardır:

- 1) “**Bu ictihad sahipleri, zekâtı nukutta** (nakit para) **münhasıran gümüşü bir asl-ı şer’î** (aslî ölçü) **olarak kabul etmişlerdir.**”
- 2) “**Gümüşün nisabını, altın nisabını ifade eden hadislerden daha kuvvetli bularak altın**

nisabını gümüşün nisabına kıyas ve ircâ etmek ichtihadında bulunmuşlardır.”⁴⁹

3) **Kâsânî Bedâî**'de: “**Altının kıymeti 200 dirhem gümüş mikdarına baliğ olunca rub'u öşür miktarı zekât vacip olur.**” der.⁵⁰

4) **Serahsî** ise, **Mebisât**'unda: “**Altın zekâtında, mevcut altının kıymeti, 200 dirhem gümüş değerine baliğ olmadıkça, o altında zekât yoktur.**” rivayetini nakleder.⁵¹

5) Yine: “**Herhangi bir miktar altının kıymeti, 200 dirhem gümüş kıymetine baliğ ve müsavi olursa o miktar, 20 miskalden az olsa bile onda zekât vaciptir. Bu ichtihad sahipleri, zekâtta münhasıran (sadece/yalnız) gümüşü bir asl-ı şer'î olarak kabul etmişlerdir.**”⁵²

6) “**Cumhur-ı ulema, 20 miskal altının 200 dirhem gümüşe eşit olması esasına göre 20 miskalde yarım dinar zekât lazım geleceğini kabul etmişlerdir.**”⁵³

7) **Kâdî İyâz**, şöyle diyor: “**Bu ichtihad sahiplerinin altının aynına değil, o gün câri olan kıymetine itibar ettiklerini, binaenaleyh kıymeti cariyesi 200 dirhem gümüşe baliğ olan altında, 20 miskalden az olsa bile zekât lazım olduğu ichtihadında bulduklarını haber veriyor. Yine böyle 20 miskal vezninde olan bir altının piyasadaki kıymeti 200 dirhem gümüş rayicine baliğ olmazsa zekât vacip değildir.**”⁵⁴

8) “**Hiçbir âlim, gümüşün altın ile takvimi (tertip ve tanzimi) ichtihadında bulunmamıştır. Bilakis altının gümüş pahasıyla takvimini iltizam edenler vardır.**”⁵⁵

9) “**Başlangıçta eşyanın karşılığı olarak kullanılan para gümüştür. Altın sonradan gümüşün değerine göre tedavüle girmiştir.**”⁵⁶

Son devir Osmanlı ve Cumhuriyet ulemasından **Mehmet Zihni Efendi** ile **Ömer Nasuhi Bilmen** ve **A. Hamdi Akseki**, kurban ve fitir sadakasında, gümüş nisabını esas almışlardır.⁵⁷ Bütün bunlara rağmen peygamberimizin koyduğu ve 1400 seneden beri uygulanan gümüş nisabını kaldırmak, hiç kimsenin hakkı ve haddi olmasa gerek!

Tam aksine gümüşü esas kabul ederek zekât ve fitre vermenin ve kurban kesmenin daha uygun olduğu açıktır. Bize düşen özellikle dinî konularda Allah'ımızın (cc) ve sevgili peygamberimizin emir ve tavsiyelerine uymaktır; yoksa onları değiştirmek ve bahane aramak değildir.

i) Kadınlar da keser.

Erkeklik şart olmadığı için nisaba malik olan hür kadınlara da kurban kesmek vaciptir. Kurbanın sebebi vakit olduğu için, vakit tekerrür ettikçe kurban da tekerrür eder. Vakti ise kurban günleri; **Zilhicce** ayının 10, 11 ve 12. günleri (bayramın 3. günü güneş batıncaya kadar)'dir. Kurbanı gece kesmek mekruhtur.⁵⁸

Sevgili Peygamberimiz, kurban etinin üçe taksim edilip, bir bölümünün kurban kesmeyen yoksullara dağıtılmasını, bir bölümünün akraba, tanıdık ve komşularla paylaşılmasını, bir kısmının da evde yenmesini tavsiye buyurmuştur.⁵⁹

Kurbanla ilgili yeni yetmelerin iddia ettiği gibi tavuk, horoz, kaz ve vahşi hayvanlar kurban olarak kesilemez. Sığır, inek, öküz, manda, kurban maksadıyla, yedi kişiye kadar; koyun, koç, teke bir kişi için kurban kesilebilir.⁶⁰

Tabii ki hayvanların kaderi bu! Kurban kesilmeler de yine kesilmekten kurtulamıyorlar. Bu böyle. Elbette hayvanı incitmeden/acı vermeden en kolay şekilde kesmek önemli. İnşallah, Allah (cc) onlara acısını çektirmez ve bunun mükâfatını verir.

SONUÇ: Kurban, kulu Allah Teâlâ'ya yaklaştıran çok önemli bir ibadettir. Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. **Gümüş** nisabını esas almak daha uygundur. **Cebrail** (as)'in cennetten getirdiği o “**büyük kurban**” nasıl ki hem **İsmail** (as) ve hem de peygamberimizin fidyesi ise, kendimize bedel olarak kestiğimiz kurbanlarımız da bizim fidyemizdir. Günahlara keffaret olur, kaza, bela ve musibetleri def eder. Hz. Allah (cc), kurbanlarımızı, diğer ibadet ve hayırlarımızı ve hacca gidenlerin haccını kabul eylesin. Kurban bayramımız mübarek olsun.

- 1-Bkz: Tekin, İlyas Türkay Dergi, Temmuz 2021, sayı: 47.
- 2-Buhârî, İdeyn, 11; bkz: Ebû Dâvûd, Savm, 61; Tirmizî, Savm, 52; İbni Mâce, Sıyâm, 39.
- 3-Müslim, Sıyâm, 196,197; bkz. Ebû Dâvûd, Savm, 54; Tirmizî, Savm, 48; İbni Mâce, Sıyâm, 40; Câmius-sağîr, c: 2, s: 49.
- 4- Mâide sûresi /5, âyet: 27.
- 5-Mâide sûresi /5, âyet: 27-34.
- 6-Âli İmrân sûresi /3, âyet: 183.
- 7-Ahkaf sûresi /46, âyet: 28.
- 8-Bakara sûresi /2, âyet: 196; Mâide sûresi / 5, âyet: 2, 95, 97; Hac sûresi /22, âyet: 28, 36, 37; Feth sûresi / 48, âyet: 25.
- 9-Sâffât süresi /37, âyet: 100.
- 10-Sâffât süresi /37, âyet: 101.
- 11-Sâffât süresi /37, âyet: 102.
- 12-Mehmet Rahmi Efendi, Tefcîrû't-Tesnîm fî kalbin selîm, İstanbul 1965, s: 170.
- 13-Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 6, s: 4063.
- 14-Yazır Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 6, s: 4061-4062; Bursevî, İsmail Hakki, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul 1969, c: 7, s: 473; Kadî Beydâvî, Kadî Beydâvî Tefsiri, Kahire 1965, c: 2, s: 158; Mehmet Rahmi Efendi, Tefcîrû't-Tesnîm fî kalbin selîm, İstanbul 1965, s: 170.
- 15-İbni Mâce, Edâhî, 3; Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 9, s: 6201.
- 16-Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971,c: 6, s: 4062; Bursevî, İsmail Hakki, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul 1969, c: 7, s: 474.
- 17-ez-Zebidî, Tecrîdi Sarîh T, Ankara 1980, c: 1, s: 3-13.
- 18-Bursevî, İsmail Hakki, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul 1969, c: 7, s: 474.
- 19-Buhârî, Teheccüd, 16, Teravih, 1, Menâkıb, 24; Müslim, Müsâfirin, 125; Ebû Dâvûd, Tahartet, 79, tatavvu', 26; Tirmizî, Mevâkîf, 208, Fiten, 63; Neseî, leyl, 36.
- 20-Sâffât süresi /37, âyet: 107.
- 21-Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 6, s: 4064; Bursevî, İsmail Hakki, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul 1969, c: 7, s: 476.
- 22-Mâide sûresi /5, âyet: 27; Hac sûresi /22, âyet: 34.
- 23-Sâffât süresi /37, âyet: 106.
- 24-Sâffât süresi /37, âyet: 103-107.
- 25-Mehmet Rahmi Efendi, Tefcîrû't-Tesnîm fî kalbin selîm, İstanbul 1965, s: 171.
- 26-Zihni, Mehmed Efendi, Nimeti İslam, İstanbul 1971, s: 414-415; Bilmen Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul tarihsiz, s: 189-190; Mehmet Rahmi Efendi, Tefcîrû't-Tesnîm fî kalbin selîm, İstanbul 1965, s: 173.
- 27-İbn Mâce, Edâhî, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 321; Hâkim, II, 422; Molla Husrev, Durer'ul-hükkâm fî şerhi gurer'il-ahkâm, İstanbul 1967, c: 1, s: 267; Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 9, s: 6201; ez-Zebidî, Tecrîdi Sarîh T, Ankara 1980, c: 12, s: 33.
- 28-ez-Zebidî, Tecrîdi Sarîh T, Ankara 1980, c: 12, s: 33; Zihni, Mehmed Efendi, Nimeti İslam, İstanbul 1971, s: 600.
- 29-Zihni, Mehmed Efendi, Nimeti İslam, İstanbul 1971, s: 600.
- 30-Yücel, İrfan, Peygamberimizin Hayatı, DİB, Ankara 2012, s: 126; Bilmen Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul tarihsiz, s: 415; Fetvâlar, DİB, İstanbul 2019, s: 337-338.
- 31-Kevser sûresi / 108, âyet: 2.
- 32-Bkz. Abdalbâkî, Muhammed Fuad, el-Mu'cemü'l-mufehres li elfâz'l-hadîsin-nebevî, Leydin 1954, c: 3, s: 487- 488; Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 9, s: 6201; Mansur Ali Nâsîf, et-Tâcü'l-usûl fî ehâdisi'r-resûl, İstanbul 1961, c: 3, s: 110-116.
- 33-İbni Mâce, Edâhî, 2; Tirmizî, Edâhî, 18.
- 34-Tirmizî, Edâhî, 11; bkz. Buhârî, Hac, 117, 119; Müslim, Edâhî, 17; Fetvâlar, DİB, İstanbul 2019, s: 338.
- 35-Zihni, Mehmed Efendi, Nimeti İslam, İstanbul 1971, s: 600; Bilmen Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul tarihsiz, s: 409.
- 36-Bkz. Molla Husrev, Durer Durer'ul-hükkâm fî şerhi gurer'il-ahkâm, İstanbul 1967, c: 1, s: 175-180; Akseki, A. Hamdi, İslâm Dini, DİB, Ankara 1970, s: 214-217; Yavuz, Yunus Vehbi, İslam'da Zekât Müessesesi, İstanbul 1975, s: 143-151.
- 37-Molla Husrev, Durer Durer'ul-hükkâm fî şerhi gurer'il-ahkâm, İstanbul 1967, c: 1, s: 193, 266; Zihni, Mehmed Efendi, Nimeti İslam, İstanbul 1971, s: 601; Bilmen Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul tarihsiz, s: 362.
- 38-Ebû Dâvûd, Zekât, 28.
- 39-Zihni, Mehmed Efendi, Nimeti İslam, İstanbul 1971, s: 512; Bilmen Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul tarihsiz, s: 332.
- 40-Zihni, Mehmed Efendi, Nimeti İslam, İstanbul 1971, s: 513.
- 41-Bilmen Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul tarihsiz, s: 345.
- 42-Yavuz, A.Fikri, İslâm İlmihali, s: 240; Yavuz, Yunus Vehbi, İslamda Zekât Müessesesi, İstanbul 1975, s: 145, 147, 200, 208, 237; Komisyon, Kur'an Kurslarında okutulan Dini Bilgiler Ders kitabı, DİB, Ankara 1987, s:103.
- 43-Fetvâlar, DİB, İstanbul 2019, s: 229, 232, 234, 250, 338, 339; Komisyon, Kur'an Kurslarında okutulan Dini Bilgiler Ders kitabı, DİB, Ankara 1987, s:107.

- 44-Komisyon, İlmihal İman ve İbadetler, TDV, İstanbul 1999, c: 1, s: 433-434, c: 2, s: 5-6; İslâm Ansiklopedisi, TDV, Ankara 2003, c: 33, s: 139, c: 44, s: 199, c: 26, s: 437.
- 45-Fetvâlar, DİB, İstanbul 2019, s: 339.
- 46-Komisyon, İlmihal İman ve İbadetler, TDV, İstanbul 1999, c: 2, s: 5-6; İslâm Ansiklopedisi, TDV, Ankara 2003, c: 26, s: 437.
- 47-Molla Husrev, Durer Durer'ul-hükkâm fî şerhi gurer'il-ahkâm, İstanbul 1967, c: 1, s: 181.
- 48-Molla Husrev, Durer Durer'ul-hükkâm fî şerhi gurer'il-ahkâm, İstanbul 1967, c: 1, s: 172-173; Akseki, A. Hamdi, İslâm Dini, DİB, Ankara 1970, s: 215; Zihni, Mehmed Efendi, Nimeti İslam, İstanbul 1971, s: 504/5, 511; Yavuz, Yunus Vehbi, İslam'da Zekât Müessesesi, İstanbul 1975, s: 189-194.
- 49-ez- zebidî, Tecridi Sarih T, Ankara 1980, c: 5, s:58; Yavuz, Yunus Vehbi, İslam'da Zekât Müessesesi, İstanbul 1975, s: 201-202.
- 50-ez-zebidî, Tecridi Sarih T, Ankara 1980, c: 5, s:58.
- 51-ez-zebidî, Tecridi Sarih T, Ankara 1980, c: 5, s:58; Se-rahî, Mebsût, Mısır 1324, c: 3, s: 15.
- 52-ez-zebidî, Tecridi Sarih T, Ankara 1980, c: 5, s:32; Aynî, Umdetül-Karî, Kahire 1972, c: 4, s: 281, 287; bkz. Yavuz, Yunus Vehbi, İslam'da Zekât Müessesesi, İstanbul 1975, s: 201-202; İslâm Ansiklopedisi, TDV, Ankara 2003, c: 44, s: 200.
- 53-ez-zebidî, Tecridi Sarih T, Ankara 1980, c: 5, s:32.
- 54-ez-zebidî, Tecridi Sarih T, Ankara 1980, c: 5, s:57; Aynî, Umdetü'l-kârî fî şerhi sahîhi'l-Buhârî, Kahire 1972, c 4, s: 281, 287; Yavuz, Yunus Vehbi, İslam'da Zekât Müessesesi, İstanbul 1975, s: 202.
- 55-ez-zebidî, Tecridi Sarih T, Ankara 1980, c: 5, s: 112-113.
- 56-Yavuz, Yunus Vehbi, İslam'da Zekât Müessesesi, İstanbul 1975, s: 147, 200.
- 57-Zihni, Mehmed Efendi, Nimeti İslam, İstanbul 1971, s: 504, 600; Bilmen Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul tarihsiz, s: 409; Akseki, A. Hamdi, İslâm Dini, DİB, Ankara 1970, s: 219, 222.
- 58-Zihni, Mehmed Efendi, Nimeti İslam, İstanbul 1971, s: 600-601; Bilmen Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul tarihsiz, s: 412; Fetvâlar, DİB, İstanbul 2019, s: 339-340.
- 59-Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 10.
- 60-Zihni, Mehmed Efendi, Nimeti İslam, İstanbul 1971, s: 601; Bilmen Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul tarihsiz, s: 411.